

УДК 37.013.42-051:378.016

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.4.9>

Світлана ЧЕРНЕТА

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Бібліографічний опис статті: Чернета, С. (2021). Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 57–63, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.4.9>

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У статті актуалізується необхідність розробки моделі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Мета статті – обґрунтувати модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Аналізуються підходи до розуміння поняття «модель», яку ми розглядаємо як графічно представлену систему підготовки фахівця, яку можна коригувати і вдосконалювати залежно від змін умов і вимог суспільства.

Ураховуючи запити ринку праці та специфіку професійної підготовки фахівців соціальної сфери у ЗВО, розроблено структурно-функціональну модель підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Побудова нашої моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг має базуватися на використанні загальних принципів моделювання та принципів професійної підготовки фахівців із соціальної роботи. Метою моделі є формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Об'єктом моделі є організація процесу підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у громаді. Модель виконує такі функції: освітню (оволодіння системою знань про сутність соціальних послуг, застосування отриманих знань і умінь на практиці); розвивальну (опанування знань органічно пов'язане з певним рівнем особистісного й професійного розвитку майбутнього фахівця із соціальної роботи, який сприяє формуванню його відносини, мотивів, цінностей, прагнення до цілеспрямованої професійної діяльності та надання соціальних послуг у громаді).

В основу моделі покладено чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, що характеризує цілі і завдання професійної підготовки; змістовий, який розкриває її зміст; діяльнісний, який розглядає форми, методи і технології навчання фахівців із соціальної роботи.

Результатом представленої моделі є підвищення рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до надання соціальних послуг. Критерієм ефективності представленої моделі є формування належного рівня критеріїв професійної готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до окресленого виду діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка фахівців із соціальної роботи, модель, принципи, функції, форми, методи, компоненти, критерії, соціальні послуги.

Svitlana CHERNETA

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

To cite this article: Cherneta, S. (2021). Model profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv iz sotsialnoi roboty do nadannia sotsialnykh posluh [Model of professional training of future specialists of social work to provide social services]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 57–63, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.4.9>

MODEL OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL WORK TO PROVIDE SOCIAL SERVICES

The article actualizes the necessity of developing the model of professional training of future specialists of social work to provide social services. The goal of this article is to substantiate a model of professional training of future specialists of social work to provide social services.

Approaches to the understanding of the concept of “model” are analyzed, which we consider as a graphically represented system of training of a specialist, which can be modified and upgraded depending on changes of conditions and demands of society.

Taking into account the notes of the labor market and the specifics of professional training of social sphere specialists in the higher institutions, the structural-functional model of professional training of future specialists of social work to provide social services was developed. The construction of our model of professional training of future specialists of social work to provide social services should be based on the basis of using the general principles of modeling and the principles of professional training of specialists of social work. The aim of the model is to form the readiness of future specialists of social work to provide social services. The object of the model is the organization of the process of training of future specialists of social work to provide social services in the community. The model performs the following functions: educational (providing a system of knowledge about the essence of social services, applying the acquired knowledge and skills in practice; developmental (acquisition of knowledge is organically connected with a certain level of personal and professional development of a future social work practitioner, which contributes to the formation of his attitudes, motives, values, commitment to purposeful professional activity and the provision of social services in the community).

The model is based on four interlocking blocks: target, which characterizes the goals and objectives of training; semantic, which reveals its content; activity, which considers the forms, methods and technologies of training of specialists of social work.

The result of the presented model is an increase in the level of professional readiness of future specialists of social work to provide social services. The criterion for the effectiveness of the presented model is the formation of the appropriate level of criteria of professional readiness of future specialists of social work to the specified type of activity.

Key words: professional training of specialists of social work, model, principles, functions, forms, methods, components, criteria, social services.

Постановка проблеми. Швидкі зміни в соціально-економічному, політичному житті країни, виклики глобалізації, сучасні перетворення в системі вищої освіти, реформування системи соціальних інституцій, об'єктивні потреби підвищення якості підготовки фахівців із соціальної роботи зумовили створення сучасної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Використання методу моделювання як найбільш адекватного способу, пошуку оптимального вирішення поставлених завдань дає змогу відтворити цілісність об'єкта та спрогнозувати його перспективи. Взаємозв'язок науки і практики, який сприяє розширенню освітнього простору та поглибленню його змісту, свідчить про актуальність цього методу і необхідність його впровадження в освітній процес (Руденко, 2015: 197).

Отже, проблема створення моделі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання моделювання системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг присвячені дослідження Ю. Сурміна (2006) (сформульовані необхідні і достатні ознаки моделі: між моделлю і оригіналом існує схожість, форма якої явно виражена і точно зафіксована (умови віддзеркалення, або уточнення, аналогії); модель у процесі наукового пізнання є заміщенням об'єкта вивчення (умова репрезентації); вивчення моделі дає змогу отримати інформацію (відомості) про оригінал (умови

екстраполяції)); О. Сороки (2016) (визначено модель як графічно представлену систему підготовки фахівця, яку можна коригувати і вдосконалювати залежно від змін умов і вимог суспільства); І. Шпичко (2016) (модель формування соціальної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування); І. Сидорук (2020) (моделювання процесу фахової підготовки майбутніх соціальних працівників розглядає як механізм, певний робочий інструмент з'ясування сутності та внутрішньої структури поняття й процесу, що вивчається, об'єкта в ньому; ресурсного забезпечення процесу формування соціальної компетентності; виявлення тенденцій досліджуваного процесу й інструменту передбачення результативності різноманітних нововведень); Г. Слосанська (2019) (представлена модель професійної діяльності фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді відображає цілі, зміст, характер конкретної діяльності, типові завдання і виробничі функції фахівця, проблеми, із якими він зіштовхується на практиці, та види діяльності, які здійснює).

Мета статті – обґрунтувати модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність моделювання професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг визначається потребою практики професійної освіти цих фахівців, особливо в сучасних умовах реформування соціальної сфери.

Виходячи з того, що одним із результатів процесу моделювання є модель, це поняття також не має однозначного визначення: 1) явище, предмет, знакове утворення або умовний образ, що перебувають у деякій відповідності з досліджуваним об'єктом і здатні заміщати його в процесі дослідження, подаючи інформацію про об'єкт; 2) аналітичний або графічний опис розглянутого процесу; 3) штучно створений об'єкт у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм або формул, що відображає й відтворює в більш спрощеному вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки й відносини між елементами цього об'єкта, будучи подібним до досліджуваного об'єкта (або явища) (Дахин, 2002: 22–26); 4) представлена подумки або матеріально реалізована система, здатна заміщати об'єкт дослідження так, що її вивчення подає нову інформацію про цей об'єкт (Штоф, 1966: 52).

Модель також розглядають як систему, здатну заміщати об'єкт дослідження так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт (Фролов, 1961: 22). У дослідженнях О. Сороки модель постає «графічно представленою системою підготовки фахівця, яку можна коригувати і вдосконалювати залежно від змін умов і вимог суспільства» (Сорока, 2016: 229). Ще однією особливістю моделі є те, що вона перевіряється на досвіді, в результаті чого вона вдосконалюється, уточнюється, що сприяє процесу побудови моделі більш високого порядку (Амосов, 1968). У моделі, з одного боку, втілюється передова практика, з іншого – вона є засобом вивчення і вдосконалення цієї практики. Таким чином, спільною властивістю всіх моделей є здатність відображати дійсність. При цьому модель повинна мати схожість з оригіналом, бути здатною заміщати його в певних відносинах і відкривати нові властивості оригіналу, нові можливості його вдосконалення (Шабанова, 2014).

Виходячи з того, що педагогічна діяльність є творчою і передбачає взаємодію між людьми, кожна з яких – індивідуальність, що вимагає особливих підходів і методів впливу, видається неможливим створити точну статичну модель (Безрукова, 1983). Практична цінність моделі залежить від того, наскільки адекватно і повно вона буде відображати основні вимоги, що висуваються до фахівця з вищою освітою на цьому етапі розвитку суспільства.

У процесі розробки моделі системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг ми спирались на положення про те, що «система формування професійної підготовки майбутніх фахівців із вищою освітою має будуватися на моделі, яка створюється виходячи з виробничих цілей і узагальнених завдань діяльності, які повинен виконувати фахівець, умінь і навичок, якими він повинен володіти» (Триус, 2010).

Розробка структурно-функціональної моделі повинна ґрунтуватися на певних теоретичних положеннях, згідно з якими модель повинна:

1) виступати як засіб наукового пізнання і виконувати функцію не тільки констатації, а й прогнозування, будучи взаємопов'язаними й взаємозалежними;

2) задовольняти вимоги повноти, адекватності й еволюційності, забезпечувати можливість включення досить широкого діапазону змін і доповнень;

3) бути абстрактною, щоб допускати варіювання великої кількості змінних, але не настільки, щоб виникали сумніви в надійності і практичній користі отриманих результатів;

4) відповідати умовам, які обмежують час вирішення завдання;

5) орієнтуватися на реалізацію за допомогою дійсних можливостей, тобто бути реалізованою в процесі професійної підготовки;

6) забезпечувати отримання нової корисної інформації про досліджуваний об'єкт (явище, процес) у плані поставленого завдання дослідження;

7) будуватися з використанням сталої термінології;

8) передбачати можливість перевірки її істинності, повноти відповідності її досліджуваному педагогічному об'єкту, явищу, процесу (Каропа, 1994: 8–10).

Аналіз різних підходів до розробки та обґрунтування моделей професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи, процес реформування вищої освіти, посилення інтегративності і фундаменталізації, поглиблення диференціації та гуманізації вищої освіти в розвитку професійної компетентності фахівця дозволив нам до моделі професійної підготовки до надання соціальних послуг включити систему компонентів, які будуть об'єктивно доносити інформацію про мету, зміст, характер і результат професійної діяльності

Також під час розроблення нашої моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг ми виходили з того, що така підготовка буде ефективною в тому разі, якщо її основні риси будуть максимально відповідати виявленим рисам самого процесу надання соціальних послуг в ОТГ.

Слід урахувати той факт, що модель ґрунтується на теоретичному аналізі проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи в процесі вивчення освітніх компонентів (дисциплін) і виявленні основних принципів і засобів, використання яких відобразиться на самому процесі реалізації моделі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Ураховуючи вищевикладене та специфіку професійної підготовки фахівців соціальної сфери у ЗВО, ми розробили структурно-функціональну модель підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Метою є формування готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Об'єктом моделі є організація процесу підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг у громаді.

Зміст структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до окресленого виду діяльності визначався з урахуванням необхідності реалізації вимог професійної освіти:

- забезпечувати наступність і безперервність у підготовці фахівців із соціальної роботи, коли «досягнення попереднього етапу необхідне для початкового формування нових видів практичної і пізнавальної діяльності, в контексті яких тільки й може сформуватися наступний ступінь» (Венгер, 1984: 184–185);

- орієнтувати студентів на динамічний стереотип особистості фахівця із соціальної роботи, підтверджений постійним удосконаленням його особистісних функціональних характеристик;

- організовувати навчальний процес із використанням традиційних й інноваційних технологій освіти;

- активно залучати студентів на всіх етапах навчання до практичної діяльності.

Розробка моделі базувалася на основних принципах моделювання: динамізації, підви-

щення ступеня ідеальності, повноти частин системи. *Принцип динамізації* базується на тому, що жорсткі системи для підвищення їх ефективності повинні ставати динамічними, тобто переходити до більш гнучкої структури і режиму роботи, підлаштовуватися під зміни зовнішнього середовища (Глинский, Грязнов, 1965). Відповідно до цього принципу наша модель повинна найбільшою мірою відповідати динаміці суспільного розвитку та сприяти формуванню готовності фахівців із соціальної роботи надавати соціальні послуги.

Відповідно до *принципу підвищення ступеня ідеальності* будь-яка система в процесі розвитку прагне стати більш ефективною та надійною, максимально наблизитися до ідеального стану. Якнайповніше використання наявних у системі ресурсів можливе лише під час створення такої її структури, елементи якої перебували б у взаємозв'язку і максимально сприяли досягненню поставленої мети, у формуванні готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг.

Принцип повноти частин системи зосереджує увагу на тому, що кожен елемент системи накопичує певну інформацію про неї. Чим повніша і якісніша ця інформація, тим більш висока організація такої моделі (Глинский, Грязнов, 1965). У нашій моделі цей принцип знаходить своє відображення, з одного боку, в її деталізації, диференціації, з іншого – в інтегруванні і збільшенні її багатофункціональності.

Окрім цього, під час розроблення структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг ми враховували специфіку соціальної освіти, закріплену в принципах професійної підготовки фахівців із соціальної роботи, а саме:

- *особистісно орієнтованого підходу* (побудови всієї системи освіти, виходячи з поєднання інтересів формування самої особистості фахівця із соціальної роботи; надання можливостей для самоосвіти і саморозвитку в ЗВО);

- *природовідповідності* (опора на об'єктивні закономірності формування особистості; правило орієнтації на соціально-психологічні закономірності та індивідуальні можливості і позитивне в особистості);

- *цілісного підходу до формування особистості фахівця із соціальної роботи* (цілеспря-

моване формування готовності до надання соціальних послуг; поєднання формування окремих умінь із цілісним формуванням особистості);

– *принцип зв'язку розвитку з практикою професійної діяльності.*

Отже, побудова нашої моделі підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг має базуватися на використанні загальних принципів моделювання та принципів професійної підготовки фахівців із соціальної роботи.

Наша модель виконує такі функції:

– *освітню* (полягає в опануванні системи знань про сутність соціальних послуг, застосування отриманих знань і умінь на практиці);

– *розвивальну* (визначається тим, що опанування знань органічно пов'язане з певним рівнем особистісного і професійного розвитку майбутнього фахівця із соціальної роботи, який сприяє формуванню його відносин, мотивів, цінностей, прагнення до цілеспрямованої професійної діяльності та надання соціальних послуг у громаді).

В основу моделі покладено чотири взаємопов'язані блоки:

– *цільовий*, що характеризує цілі і завдання професійної підготовки;

– *змістовий*, який розкриває її зміст;

– *діяльнісний*, який розглядає форми, методи і технології навчання фахівців із соціальної роботи;

– *результативний*, що визначає результати діяльності та критерії оцінки ефективності педагогічної системи.

Охарактеризуємо детальніше блоки моделі. Так, *перший блок* моделі системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг представляє цільовий блок, що передбачає проєктування мети, обґрунтування методологічних підходів і принципів.

Мета педагогічної системи – сформувати готовність майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг. Визначена мета конкретизується такими завданнями:

1) сформувати у студентів систему знань про соціальні послуги, їхні види, потенційні можливості;

2) сформувати вміння і навички надання соціальних послуг.

Цільовий блок також включає методологічні підходи (системний, компетентнісний, про-

фесіографічний, гуманістичний, діяльнісний) і принципи (цілісності і системності; професійної спрямованості навчання; самореалізації; зв'язку теорії з практикою; наступності; науковості; практичної орієнтованості навчання; доступності навчання; органічного зв'язку практико орієнтованих курсів і практичної діяльності; професійного самовдосконалення студентів; гуманізації).

Другий (змістовний) блок представлений етапами підготовки та освітніми компонентами (навчальними дисциплінами), важливість якого зумовлена тим, що його розробка є суттєвою частиною формувального етапу експерименту, здійснюваного в процесі дослідницької діяльності. Визначені нами етапи:

– *початковий* (мета якого полягає у сформованості інтересу до професії, сформованості комплексу знань та умінь, розкритті можливостей ефективного використання в професійній діяльності (I–IV семестри));

– *базовий* (під час навчання студенти мали змогу «опрацювати» комплекс знань і сформувати на їх основі практичні вміння (V–VI семестри));

– *конструктивно-коригувальний* (мета етапу спрямована на систематизацію знань, умінь і навичок, усвідомлення важливості надання соціальних послуг клієнтам, які потребують допомоги. Цей етап вимагає осмислення студентами особистої відповідальності за надані під час проходження практики послуги та можливі наслідки. Він акцентує увагу студентів на активній співпраці громади і закладу вищої освіти в підготовці майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг (VII–VIII семестри)).

Визначені етапи збігалися з часовими межами навчання студентів (семестрами, навчальними дисциплінами, роками), а також стали логічними ступенями реалізації системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг; вони є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Результативність одного етапу автоматично посилює ефективність наступного.

Третій (діяльнісний) блок включає форми (у групах, у парах, індивідуальна робота), методи (традиційні (теоретичні, практико орієнтовані, творчі, самостійної роботи, контрольні-оцінні) та активні (дискусійні, ігрові, проблемні, моделювання професійної діяльності в навчальному

процесі)), прийоми і засоби (аудіовізуальні, технічні) навчання. Підбір комплексу форм, методів, технологій, прийомів навчання здійснювався з урахуванням того, що цей підбір скеровує освітній процес, мотивує студентів на реалізацію поставлених цілей, дозволяє досягнути максимальної ефективності під час роботи з клієнтами в процесі надання різноманітних соціальних послуг.

Формами навчальної взаємодії на заняттях були *робота в групах* (сприяє в межах різних дисциплін об'єднувати знання і творчий потенціал студентів під час розв'язання ситуацій, пов'язаних із професійною діяльністю); *робота в парах* (у межах дисциплін пропонується практична робота над вирішенням проблемних завдань); *індивідуальна робота* (робота над матеріалом, аналіз наукових статей, аналіз переглянутого матеріалу фільмів у межах дисциплін).

Аналіз досліджень О. Шабанової (Шабанова, 2014) дозволив нам виділити три основні групи, які ми відносимо до активних: по-перше, методи із застосуванням «складних» умов, до яких належить метод часових обмежень, метод раптових заборон, метод нових варіантів, метод інформаційної недостатності, метод інформаційної насиченості, метод абсурду тощо; по-друге, методи групового рішення творчих завдань, основними з яких є метод Делфі, «чорний ящик», метод щоденників тощо; по-третє, методи колективного стимулювання творчих пошуків, серед яких ми виділили метод мозкового штурму, метод синектики тощо.

У діяльнісному блоці моделі професійної підготовки представлені засоби навчання:

- аудіовізуальні (провідне місце, оскільки людина за допомогою зору і слуху сприймає близько 80% усієї інформації, що надходить. Студенти схильні спиратися на образне сприйняття матеріалу, яке виступає як засіб, що сприяє кращому розумінню і запам'ятовуванню інформації, додаючи зорові образи до мовних);
- технічні (засоби введення, зберігання та переробки інформації, які необхідні як для

самостійної роботи студентів, так і для забезпечення ефективності навчального процесу).

Основу результативного блоку авторської моделі системи підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг становлять вищезазначені критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний) та рівні готовності (низький, середній, достатній і високий). Таким чином, результативний блок дав змогу оцінити результати педагогічної системи на основі не тільки виокремлених нами критеріїв підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг, а й взаємного проникнення цілей і змісту, а також результатів професійної діяльності та навчання.

Результативний блок моделі передбачає проведення проміжних і контрольних аналітичних процедур і досліджень результативності проведених заходів у процесі взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Результатом представленої моделі є підвищення рівня професійної готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до надання соціальних послуг. Критерієм ефективності представленої моделі є формування належного рівня критеріїв професійної готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до окресленого виду діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Модель професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг є динамічною освітньою системою, що сприяє формуванню готовності фахівця соціальної сфери і складається з основних блоків (цільового, змістовного, діяльнісного та результативного), передбачає етапи і рівні сформованості професійної готовності майбутніх фахівців із соціальної роботи до надання соціальних послуг (низький, середній, достатній і високий). Досягнення мети можливе за умов реалізації комплексу педагогічних умов, розробку та обґрунтування яких буде представлено у подальших наших дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амосов Н.М. Моделирование сложных систем. Киев : Наукова думка, 1968. 88 с.
2. Безрукова В.С. Основные категории воспитания и их функции в развитии педагогической науки : дис. ... д-ра пед. наук. Казань. 1983. 404 с.
3. Венгера Л.А. Формирование познавательных способностей в дошкольном возрасте. *Хрестоматии по детской психологии*. Москва : ИПП, 1984.
4. Глинский Б.А., Грязнов Б.С., Дынин Б.С., Никитин Е.П. Моделирование как метод научного исследования (гносеологический анализ). Москва : Изд-во МГУ, 1965. 248 с.

5. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность. *Стандарты и мониторинг*. 2002. № 4. С. 22–26.
6. Каропа Г.Н. Системный подход к экологическому образованию и воспитанию (на материале сельских школ). Минск : Университетское, 1994. С. 8–10.
7. Руденко Л.А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія. Львів : Піраміда, 2015. С. 298–340.
8. Сорока О.В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : спеціальність 13.00.04. Тернопіль, 2016. 534 с.
9. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого : Підручник для науковця. Київ : Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. 302 с.
10. Триус Ю.В. Комп'ютерно орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у ВНЗ: проблеми, стан і перспективи. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно орієнтовані системи навчання*. 2010. №. 9. С. 16–29.
11. Фролов И.Т. Гносеологические проблемы моделирования биологических систем. *Вопросы философии*. 1961. № 2.
12. Шабанова Ю.О. Системний підхід у вищій школі: підручник для студентів магістратури. Донецьк : НГУ, 2014.
13. Штоф В.А. Моделирование и философия. Москва : Наука, 1966. 301 с.

REFERENCES:

1. Amosov N.M. (1968). *Modelyrovanye slozhnykh system [Modeling of complex systems]*. Kyev: Naukova dumka, 88 s. [in Russian].
2. Bezrukova V.C. (1983). *Osnovnye katehoryy vospytaniya u ykh funktsyy v razvytyy pedahohycheskoi nauky [The main categories of education and their functions in the development of pedagogical science]*. Dys .d-ra pedah. nauk, Kazan. 404 s. [in Russian].
3. Venhera L. A. (1984). *Formyrovanye poznavatelnykh sposobnostei v doshkolnom vozraste [[Formation of cognitive abilities in preschool age]*. Khrestomaty po detskoi psykholohy. Moskva: YPP, . [in Russian].
4. Hlynskyi B.A., Hriaznov B.S., Дьмун B.S., Nykytyn E.P. (1965). *Modelyrovanye kak metod nauchnoho yssledovaniya (gnoseologhycheskyi analiz) [Modeling as a method of scientific research (epistemological analysis)]*. Moskva: Yzd vo MHU, 248 s. [in Russian].
5. Dakhyn A. N. (2002). *Pedahohycheskoe modelyrovanye: sushchnost, efektyvnost y neopredelennost [Pedagogical modeling: essence, efficiency and uncertainty]*. Standarty y monytorynh. № 4. S. 22-26. [in Russian].
6. Karopa H. N. (1994). *Systemnyi podkhod k ekolohycheskomu obrazovaniyu y vospytaniyu (na materyale selskykh shkol) [A systematic approach to environmental education and upbringing (based on rural schools)]*. Mynsk : Unyversytetskoe, S.8-10. [in Russian].
7. Rudenko L. A. (2015). *Formuvannia komunikatyvnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [Formation of communicative culture of future service specialists in vocational schools]: monohrafiia*. Lviv : Piramida. 298-340. [in Ukrainian].
8. Soroka, O. V. (2016). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly do vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnolohii [Theoretical and methodical bases of preparation of future teachers of elementary school for use of art-therapeutic technologies]*. Dysertatsiia na zdobuttia nauk. stupenia d-ra ped. nauk: spetsialnist 13.00.04. Ternopil, 534 s. [in Ukrainian].
9. Surmin Yu. P. (2006). *Maisternia vchenoho [Scientist's workshop] : Pidruchnyk dlia naukovtsia*. Kyiv: Navchalno-metodychnyi tsentr "Konsortsium z udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini", 302 s. [in Ukrainian].
10. Tryus Yu. V. (2010). *Kompiuterno-orientovani metodychni systemy navchannia matematychnykh dystsyplin u VNZ: problemy, stan i perspektyvy [Computer-oriented methodical systems of teaching mathematical disciplines in higher education: problems, status and prospects]*. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 2 : Kompiuterno-orientovani systemy navchannia. №. 9. S. 16-29. [in Ukrainian].
11. Frolov Y. T. (1961). *Hnoseologhycheskye problemy modelyrovaniya byolohycheskykh system [Epistemological problems of modeling biological systems]*. Voprosy fylosofyy. № 2. [in Russian].
12. Shabanova, Yu. O. (2014). *Systemnyi pidkhid u vyshchii shkoli: pidruchnyk dlia studentiv mahistratury [System approach in high school: a textbook for graduate students]*. Donetsk: NHU. [in Ukrainian].
13. Shtof V. A. (1966). *Modelyrovanye y fylosofyia [Modeling and philosophy]*. Moscow : Nauka, 301 s. [in Russian].